

TISZA

(VII. rész)

KISEZER ÉV

A putri a teljesen használhatatlan, szikes, vizes, gödrös senki földjéből szokott kinőni. Soha nem a házsorok között osztott porták valamelyikén, mert az akkora ületlenség lenne, mintha valaki a fehérrel terített asztal tetejére piszkítana. Hanem úgy valahogy a falu hóna alatt, se közel, se távol tőle, mégis mindig egy bizonyos községhez tartozva.

Kicsit félve, kicsit ragaszkodva, idegenkedve, dideregve kucorog egyszál egymagában Bakson is a putri. A senki földjén a semmiből épült. Néhány elgazdátlanult karó a fő tartóoszlopa, szelektől idehordott gizgaz, vessző a fala, teteje, és a kánikulában is békák tanyahelyül szolgáló gödrök sara a megtartó miatyánkistene. Kívül-belül meszeletlen. Reves, szőrös deszkából csüng rajta az ajtó, repedt kertészüveg a világra néző ablakszeme. Csak úgy a falba valahogy betapasztva.

Kéménye sárkupacból kicsillanó egykori veres zománcos kanna. Amíg közelítünk erre, látni, hogy füstöl. Járatos ember a füstből is ítélkezhet. A nemesebb fák tüzének füstje koromtalanul ég, hogy szinte csak melegét látod ellillanni. A jó szén is kevés bodorodással kunkorodik elő a kürtöből. Hanem ha szemét és gaz kerül a tűzre, az nagy füstöt ereszt. Mert az ilyen tűznek nincs is egyebe, mint füstje. Gazról füstöl a putri kéménye.

Még fiatal, de nyűtt arcú, egykor szépnek látott asszony áll előttünk az ajtóban, s mögötte tíz gyerek. Tizenegy éves lehet a legidősebb, a legkisebb, még karonülő, a szoba göcsörtös földjén mászik. Nem mind az asszonyé. A putri másik helyiségében élő családé négy, hat az övé. A tíz közül egy szőke fürtű, kék szemű, akár egy régi *Ovomaltine* reklám gyermekképe.

A putri körül szemét, emberi ürülék, zománcos edény füle, sonkacsont, két alumínium kanál, látszatra még használatban levő, de a gyerekek kezében játékszerű szolgáló. És egy szalmakötélben hozott gledicsia nyesedék csomó, az füstöl a tűzhelyen. A szobában egyetlen ág, valami széles, falun készült rekamié-féle, rongyokkal hihetetlen művésziességgel teliszórva.

A purdék ragyogó szemekkel bámulnak ránk. Szörnyű újdonság lehetünk nekik. Az asszony első ijedségéből ocsúdva beszélt. A cigánynak mindig van szorulni valója. Ha nem lopott, majd lop? A falusi hatalom mindennapos találkozásban él ezekkel az emberekkel is. A járási egészségügyőr, az iskola figyelik, igazítanak sorsukat. Mert a maguk erejéből ez a család nem tudott házhoz jutni. Amibe a tanács juttatta őket, hogy tiszta legyen a cigányok ügye, nem szerették meg. Ásták a falait, pusztították, fűrészelték gerendáit, hogy lakhatatlan legyen. Aztán egy éjszaka visszaszöktek ide. Itt a jó! Maga ez a cigányasszony sem tudná megmondani, miért. Miután megtudja, hogy nem ellenőrzés ez a látogatás, csak bámulás, félelmének kötőfékjei fellazulnak. A gyerekek sorsáról szólva mondja, hogy ő az óvónő köztük, még a felnőttek messzi munkán kenyeret keresnek. Lassan szemrehányó lesz a hangja, amiért a tanács sok adót vetett ki rájuk. Százötven forintot havonta, s még azt is elvárták volna tőlük, hogy ők tapasszák, tatarozzák a hosszú hitelre kapott házat. Mikor az a község dolga lett volna. Így aztán hogy rohamosan nyagdult a ház, félték, hogy rájuk dől, a sok rajkó veszélyben volt, kijöttek a bizonytalanból ide, a biztosba. Itt meg a felcser úr fenyegeti őket, hogy ekkora piszokban nem engedi élni ezeket a kisgyerekeket.

— Hoztam én meszet, éppen most, majd meszelek, csak meszelóm nincs.

A tíz gyerek közül nyolc csupa mész már. Egy viaszkosvászon szatyorból me-regetük elő a talán soha nem látott fehér lekvárt, s arcukra, condrájukra, mindenüvé kenik.

Sok mindent láttam már. Ezért a putri sem új. Ha a nyomorúságot lehet fokozni, ennél putribb putrit már láttam. Hanem miből él, hogy él itt az ember? Amíg a kenyérkeresők hét- és hónapszámra távol vannak, tizenegy ember gyomra

kordulására ébred a ház. A házban reggel nincs egy darab kenyér, egy korty tej, egy falat szalonna. Itt nincsenek tartalékok. Itt nincs kamra. Ha kamra lenne, üresen állna. Reggel ez az asszony még nem tudja, mit tőm a szájába a gyerekeknek. Még nem tudja, hogy az a gallydarab, amivel majd begyűjt, melyik árokparton hever. Itt a mi fogalmaink szerint való téli tüzelő, váltó fehérenemű, párna, teknő, szappan, lámpa ismeretlen fogalmak.

A szomszédban, száz méterrel arrébb, ebben a napszakban már tévé előtt ülnek a gyerekek, s a *Tűskevár*-at nézik. Ha odavetődnek a cigányasszony gyerekei, ők is látják. S mégsem kívánják meg, nem akarnak olyat, nem akarnak fehér kenyérral frissen fejt tejet enni. De ha engedik nekik, nézik a tévét, s úgy tesznek, hogy értik is. S ha adnak nekik enni, pontosan tudják, mit esznek, mi a tej, a fehér kenyér, a pénz, a tiszta ruha. A mi mai nyelvünket beszélők, szó sincs róla, hogy szellemi fogyatékosok lennének. És mégis, legalább a putrijaikat figyelve azt látom, valami hiányzik belőlük. De mi? Majdnem annyi ideje itt élnek ezen a területen, mint mi. De hát velünk valami mégis történt. Valami kicsit mégiscsak ballagtunk előre. Úgy tűnik, a putrik kisezer évvel ezelőtti állapotok között maradtak. Mellettük elmegy a betű, az iskola, az autó, rádió, televízió, orvostudomány. Hol élnek? Itt közöttünk. Milyen burok fogja körül tudatukat, hogy ugyan nem ritka kivétellel, de tömegüket tekintve messze, messze a felhagyott évszázadokban maradtak. Még a mai, rossz tulajdonságainkat sem tudták átvenni, az irigységet, kapzsiságot meg a többit. Gyakori veszekedéseiknek csak látszatra a pénz, vagyon, asszony a mozgatója.

DEZSŐ PÉLDÁZATA

A cigánytalan békési falukba nyaranként rendszeresen eljárt tapasztani egy cigány, valami Dezső. Csak finom tapasztásokat vállalt. Szobabelsőket. Az asszonyok nagyon szerettek a keze alól kikerült tapasztásra meszelni. Hozzáértéssel kelesztett nagy bányasarkakat, s míg az apró polyvát beletaposta, kapával belevágta, szépen szépen gyöngyözött hollőfekete haja között a veríték. Szorgalmas ember volt, s szótlán. Cigánysimitókkal oly finom falakat kent, hogy malterrel sem tudtak volna a mesterek különbet sikeríteni.

Mindig egyedül dolgozott, mindig ott evett, ahol tapasztott. Mindenki magányos legénynek tartotta, asztalánál etette, s a közben való beszélgetésekben erősen buzdította, hogy házasodjék. Dezső meghallgatta az ajánlgatásokat, melyeknek időnként ugratás ize volt, mosolygott hozzá, de soha lépést sem tett a felkínált szép lányok megnézésére.

Egy télen falumbeli legény dolgozott Csabán. Elvetődött Jaminában a legelőkelőbb kocsmába. Dezső bandája muzsikált, mire a legény rettentően megörült, s odament a primáshoz. Dezső villanó szemmel, foga közül sziszegve fenyegette.

— Te, ha elfázod, hogy nálatok szoktam tapasztani, megfojtalak.

Nem is szólt a legény Csabán semmit. Hanem itthon persze kipukkant belőle, hogy Dezső frakkban, szép vendégglöben muzsikál ám. A következő nyáron már nem bírták ki, hogy meg ne csúfolják Dezsőt a falusiak.

*Nyáron vályogot vetek,
Télen hegedülgetek,*

De ezzel mit sem törődött Dezső. Amit vállalt, alaposan megcsinálta. Ahol jól bántak vele, ott munkája elvégzése után, a maradék sárból, kemence szájába való *előkét* tapasztott, tízet is, melléképületek hátsó falaira. S ha egy eltört szálnát közben, ásóval lefesztették a soron következő ajtót, hála Dezsőnek, nem hullt ki a kemence. De csinált ő sárcsövet katlanok üstjének elvezetésére, karcsú csömpölye kemencéket rakott, vályogtűzhelyet, húsfüstölőt, hombárt és égetett gabonavermet.

Mohodzó bajszú legényke lehettem már, egy pokol forró nyáron nálunk tapasztotta Dezső az első szobát. Óreg ház volt a mienk, vert falú, annak meg az a szokása, hogy tíz-húsz év alatt szépen belesüpped a földbe, a tapasztás meg letáskásodik róla. Olyankor megemelik a házat, ha mód van rá, alátalpalnak, tetőzetét néhány sor vályoggal fölmagasítják, amire annak idején az a szólás járta: *Ócska zsákból új nadrág.*

Elég az hozzá, ebben az állapotában tapasztotta Dezső a *hátsó házunkat*, azaz szobánkat a mondott nyáron. Különböztetést hiszem, nem volt rossz dolga, mert hajnalonta két-három napra való tapasztás sarát megdagasztotta, aztán a hűvös szobában kenegette szépen a falakat. Már úgy feleformán el is készült vele, amikor uramteremtőm, házunk előtt megállt egy szürke, felnyitós tetejű személyautó,

s egy cigánynő ült benne, magaegyedül. Mi, gyerekek, persze összefutottunk faluszerre. Hiszen fene nagy újság volt a mi tájunkon a harmincas években egy autó.

Igen szép nőszemély volt, úgy sütött a szeme, akár az ujjain a számtalan kövesgyűrű.

— Cigány Dezsőt keresem, azt mondják a falu végén, hogy ebben a házban dolgozik.

— Ebben hát — siettünk kórusban válaszolni.

— Küldjétek már ki!

Jött is Dezső, de olyan elámulva, hogy a tapasztót sem tette le a kezéből, azon félmeztelen, sáros, klottgatyában. Már a kapuban elkezdte a *vakerálást*, a beszélést.

— *O, tu tiknovo dilinovo zsello!* (Ó te kis bolond kedvesem!)

Mire a nő:

— *Na dzsangyom bi tutor dzsivjanem.* (Nem tudtam nélküled lenni.)

Aztán sebes, véget nem érő *hadoválás*. Dezső verte a mellét, idegesen köpött, kunkori füstöt eregetett pakli nyolcasból sodort cigarettából, a nő finom illatú tokosat szívott, s kiszállva az autóból, az árokparton a fák hűvösebe ült. Sárga, lila nagyrózsás selyemruhájában, aranyos cipellőjében majd elrepült a szépségtől. Dezső nem ült le. Nagyujja körmével piszkálta gatyájáról a sárcsömpököket, de közben beszélt, saját vállát ütögette, égre nézett, aztán együtt bejöttek. Az aszszonyról még akkor sem tudtuk, hogy — a felesége Dezsőnek! Szétnézett a szobában, megnézte a sarat, két keze szétnyitott ujjait feszítve, nekünk ismeretlen szenvedéllyel magyarázott. Dezső megadóan tárogatta kezét. Nem értettük. Ahogy apám előkerült, a nő alkudozni kezdett vele.

— Megfizetem a hátralevő munkát, de el akarok menni az urammal.

— Ne hallgasson rá, gazduram, vállaltam, megtapasztom. Holnap kész vagyok.

— Hiszen sarad sincs annyi.

— Majd hajnalban egy kis bányát bekapálok, s aztán megvan.

Megint cigányra fordították a szót, a nő toporzékolt, s aztán felkötötte a szoknyáját, az alját begyűrte a bugyiszárba, s a Dezső talicskázza földet elkezdte taposni, kapavágni. Míg az új sár pihent, a régiből kentek. Jobban mondvá Dezső kent, az asszony hordta neki a sarat.

Máskor estefelé, mikor Dezső már nem látott, abbahagyta a munkát. Több nap, *mint kolbász* — mondta, inkább csak magának, elment a kocsmába egy féldecire. Most is mantyogott, de az asszony lámpát kért, meggyújtotta a cigarettáját is, s leült, míg Dezső sörért járt a kocsmába. Nem is ettek, szopogatták a sört. Éjfél körül készen voltak. Míg mosakodtak a kútnál álló elvágott hordófenékben, Dezső megsúgta anyámnak:

— Táncoznó a feleségem. Albániában, Romániában szokott tavasztól ősziig fellépni. Az idén már sok pénz keresett, ezért nem táncol tovább, s nem dolgozik egyikük sem. Az autó különben nem az övé, Csabán bérelte erre az útra.

Közelről őket láttam míveskedve dolgozni. De nem lehetek nyugodt, ha a baksiakat fel nem keresem a gorszai állami gazdaságban.

PARASZT-CIGÁNYOK

Mint fa a tűzön elfogy, úgy a cigány kedve a mezei dologhoz.

Mint a kutyára gatyá,

Nem illik cigány kezébe a kapa.

(Cigány közmondások)

Mégis: a baksi cigányok vastagja kapára kapott. Amikor közéjük cseppenek, éppen répát egyelnek. Harminc-egynéhányan egy brigádnak számítanak, de családi közösségekre bomolva másszák a földet. Amíg erősebben nem lövelli sugarait a nap, örökös beszéd, viccelődés, játszadozás közepette ugyan, de művelődik a répa. Elöl a fiatalabbak járnak a sorok között. Ragyás arcú harmincas nőszemély, szurokfekete haját piros kendő szorítja tarkója alá, kapál, fel sem néz, nyakában tokos táskarádió lóg, belőle éppen orvosi tanácsok röppennek szét a répa földön a fogmosásról. Azután operarészletek következnek. Vajon melyiket figyeli az aszszony? A répa tőtávolságát vagy pedig a fogmosás módozatait? Vajon mos-e fogat ez az asszony?

Amikor feljebb hág a nap, az öregebbek kisorakoznak a fák alá rágyújtani. Van, aki akár a kaszát szokás, megkalapálja a kapát. Más csak reszeli a zsebből előrántott csutkanyelű reszelővel. Cigányul senki sem beszél. Kiejtésükben inkább csak táji ízelek érezhetők. Az irodalmias „cigány” dialektus az itteniek beszédéből hiányzik.

A legények szebbnek tűnnek itt, mint a lányok. Akár mozisínészek lehet-

nének. Egészségesek, széles vállúak, tiszta szeműek. Dél körül egyre vetik lefelé magukról a reggel még szükséges ruhadarabokat. A kabát nyolc óra után már lemállik róluk. Tíz körül a lajbi meg a pulcsi, és hátramaradoznak a sorokban. Tizenegy körül az ing és a texas-nadrág is lekivánkozik róluk.

A nők karéjra kivágott parasztingekben másznak. Mellük kicsit szánalomra méltóan lóg, mindenki szeme láttára, senki sem törődik vele.

Amikor a rádióban delet kongat a harang, a brigád harminc tagjából öten mozognak a sorok között. Két negyven körüli asszony, más sorban a táskarádiós asszony és két férfi. Egy széles arcú, bodor fürtű, huszonöt év körüli, kék gatyában, térde alá kihúzgált répalevelet tömve matat a kiskapával, szájában kövér muharszál, azt rágja. A mögötte levő sorban sovány arcú, szöghajú, húsz év körüli férfi babrál. A tövek körül felburjánzott gazt jobb kezével markolássza ki, amíg leteszi a kapát. Baljával csak támasztja magát. Arcán végtelen unalom. De hát ki hazudhatná, hogy a nem cigánynak különben élvezet a répaegyelés? A paraszti életben a legfárasztóbb munkák egyike ez. Első napi egyelés után azt éreztük, hogy csontjainkat apróra megverte az élet dorongja lábunk fejtől a fejünk tetejéig. Másnap reggel, amikor térdre ereszkedve újra odaalazkodtunk a sorok közé, úgy éreztük, pudvás tapló minden porcikánk, mintha nem is hozzánk tartoznék. A kezünk és a lábunk is csak külön parancsra indított. Igaz, harmadnapra csökkent az izmok lázadása. Hanem a derék, a fájás központja úgy sajog, mint az első napon. Idő múltán az is beletörődik a változtathatatlanba, persze nem árt neki kezegetésül egy kis türelemzsír.

Emlékezetem szerint mi is untuk az egyelést. De siettünk vele, hogy elfogyjon, hogy emberibb munka, amit lábon állva végezhet az ember, következék utána. Emlékezetem szerint akkor is riasztóan, vigasztalanul hosszúak voltak a sorok, végig nem lehetett rajtuk látni, s lekucorodva nyomorult araszoló bogárnak érezte magát az ember. De valahogy tudtuk, mert agyunkban kicövekeltek a sorok végét.

Fiatal szegedi fiú, agronómus, a cigányok gazdája itt. Cigányos őszinteséggel beszél róluk a jelenlétükben.

— 50–60 %-os intenzitással dolgoznak. De hát nincs más munkaerő. A kapát nem szeretik, ha azonban kedvükre való munka akad, szebben megcsinálják, mint a nem cigányok. Tavaly salátamagot szedtek. Annak nagy gaza van, bele-szorul a meleg. De azt olyan gyönyörűen leszedték, hogy egy szemet sem hullattak el, jól is kerestek. A nem cigányoknak nem volt hozzá kedvük. Egy ideig csináltatták, s aztán inkább elmentek herét kaszálni. Abban jobban érezték magukat.

— A baksiak brigádján kívül van itt egy szabolcs-szatmári is. Azok, ha jókedvük van, normán felül pipiskednek. Valahogy ipari neveltségük van. Fegyelmezettebbek, megfontoltabbak. A baksiak is mocoornak valamit előre, de egyelőre úgy esnek az ebédlöbe, mint Mátyás király katonái, tíz körömmel, a csontokat a hátuk mögé hajigálják, kész csatatér utánuk az étkezde. Egy-két igényesebb ember akad közöttük, de a zöm rémesen rendetlen. Gyerekeiket szeretik. Hiába tiltjuk itt-tartózkodásukat, valósággal idelopják őket. A jogaikat rettentően számon tartják. Ha késve ér ki értük a jármű, amelyik a földekről beviszi őket, nagy zúgás támad. De ha reggel késik az autó, amelyik munkába viszi a népet, egy szó sem esik miatta.

— Nagy kilengések nincsenek körülöttük. Ám a tavasszal megszimmantották, hogy bivaly döglött el a határban. Néhány nap múlva éjjel felásták, egyik erdőszegélyen tüzet gyújtottak, elkezdték sütni. Véletlenül arra vetődtem, akkor már ették. Csak a férfiak. Fiatalok, öregek, vagy húszan. Pirongattam, szidtam őket. Hallgattak. Megdöglötök tőle. Hallgattak. Nem kaptok mindennap húst, néha kétszer is? Egy öregebb válaszolt, két falat között:

— Cigányok vagyunk.

— De hát, emberek, miféle...

— Néha megkívánjuk a dögöt, néha úgy megkívánjuk, hogy az isten se tudna visszaparancsolni bennünket. Nincs ebben titok. Cigányok vagyunk. Csön-des nyári éjjel, erdei tűzbe nézve, dögöt sütni, ez nekünk néha nagyon hiányzik.

MODERN KOLOMPÁR-ÓHAJ

Gyerkőc koromban apám szeretett^f maga mellett tartani munkája közben. Ezt vagy azt adjam a kezébe, fogjam meg ezt vagy azt, míg ő így vagy úgy ráüt, elvágja, hasítja, leveri, ülteti. Hozzam elő ezt vagy azt a szerszámot, csavart, szöget, alátétet. Ilyenkor kamrát, pincét, padlást jártam rossz kulcsért, tö-

rött sarlónyélért, cipőnyelvért, kötél darabért; ha nem találtam, apám akképp biztatott: nézzem meg *németesen*. Ez bennem maradt. *Németesen megnézni* a világot, a világ lomtárát.

Másodjára, mikor kijutok a cigányokhoz, esős idő van, a határban a munka szünetel. Az iroda körül, ahol jelentkezni szoktam, öt-hat cigány ögyleg. Akad ismerősöm is a répa földjekről.

— Hát maguk mire végzik idebenn?

— Leszámolunk.

— Megtudhatnám, miért?

— Mehetnéünk van.

— Rosszul bántak magukkal?

— Gyöngé a kereset, mert ránkjött a mehetnék. A cigány, ha mehetnékje támad, elragja a szarmadzagot is, hogy szabaduljon. Most, hogy esik, nem is keresünk. Zsákot foltozunk, de nincs abban pénz.

Mindenki körém keveredik.

— Gyújtunk rá, de a magáéból — bizalmaskodik velem a sovány arcú, szöghajú ismerősöm, s máris csipésre áll a két ujjja. Nosza a többiek is. Kitoldják az ormányukat, füstölünk veszettül, mert a gyár is akkor termel, mikor füstöl.

— Aztán tudják, hogy hová mennek?

— Még nem, de munka akad bárhol. Kell a jó dolgos kéz!

— De hát olyan nagyon nem vitézkedtek maguk itt, fülük hallatára mondta az agronómus, mi a teljesítményük.

— Majd megmutatnánk mi — erősködik a szöghajú.

— Eddig miért nem mutatták?

— Ebben a munkában nem vagyunk otthon.

— Van magának valami szakmája?

— Van. Csak papírom nincs róla. Nekem semmiről sincs papírom. Pedig eszernyőt javítok, fazekat drótozok, lábast foltozok, ollót köszörülök.

— S miért nincs papírja?

— Se írok, se olvasok.

— Nem járt iskolába húszéves létére?

— Jártam én, de sose figyeltem oda. Örökösen a lányokon járt az eszem. Aztán se irkám; se könyvem, se ceruzám nem volt soha. Csak addig, amíg a tanító ideadta. Elhagytam, ellopták, otthon betűzelték. Apám úthengeres Nyíregyháza környékén, bódélakó, anyámmal, négy testvéremmel. De engem nem állhatott soha. No, erre aztán ráuntam, hetedikes koromban megnősültem.

— Ne vicceljen, miből élt 13 éves korában?

— Attól kezdve a fejem sem fájt. Húszéves volt a feleségem, szép, dolgos cigánylány, ő keresett. Harisnyagyárba járt dolgozni. Nála laktam, ő meg az anyjéknál. Egész nap picéztem, csavarogtam, az volt csak az élet!

— Most is együtt vannak?

— Hol van az már? Eppen a tizedik asszonnyal élek. Ez a feleségem e! — mondja, s magához öleli a körben álló egyik ragyás arcú, nála legalább tíz évvel idősebb csúnyácska asszonyt. Az meg felvidámul ettől a váratlan fordulattól, csókolni kezdi férjének arcát, nadrágsliccéhez kapkod, hahotázik.

— Törvényes házások?

— Egy se törvényes úgy, ahogy maguknál szokás. Összeállunk, de az törvényesebb. Ha megcsal, elzavarom.

— Én nem csallak meg Lajoskám, sohasem.

— Mert a kutyának sem kellesz!

A körben állók kételkedve kuncognak. Elakadna a beszélgetés, ha Lajos félre nem ráncigálna. Egy kerékpártámaszra ül, újra ráfüstölünk, elzavarja a hozzáni csatlakozókat.

— Mikor nehéz az ember sora, elkezd spekulálni, hogy lehetne könnyebben élni. Mert nem jól van így. Nekem, meg mindannyiunknak, előről kell kezdeni mindent. Van, aki ezt nem tudja. Van, aki azt sem tudja, milyen a sorsa. Már nem vagyok gyerek. A betűket ismerem én mind. Annyi azért ráragadt az iskolában. Csak olvasni nem tudok mégsem. Nem állnak össze a szavak. Irni se tudok. Nekem itt kell kezdenem. Aztán följebb. Nem akarnék én seggenülő lenni attól, hogy olvasni tudok. Vándoripart váltanék. Az kellene nekem. Megélnék, hasznosabb lennék, mint a kapa mellett. Tudja, még maszek sem akarnék én lenni. Beszéltem én már nagy emberekkel is. Krumpliszüreten dolgoztam a szeszgyárnak. Sürgős volt a munka, jól is petegtettek. Hát kijött ünnepelni bennünket a párttól egy nagy darab kopasz ember. Vacsorakort valahogy mellétrafáltam ülni. Nem volt valami nagy szándékom szóba keveredni vele, mert minek. Csak úgy fordult a dolog, hogy a manusz beszédes volt, egyre

kérdezgette tőlem, no, cigány, most, hogy vége a munkának, merre szeded a sátorfádat? Mondtam neki, úgy lehet, lopni járok a télen. A koma viccnek vette. Sorolta a gyárakat, ahová beléphetek. Mondom neki:

— Idefigyeljen az elvtárs, ketten kitalálhatnánk mi olyan gyárat, amiben én is hasznosan forgolódhatnék. Olyan gyár kellene, kerekeken gördülő, amely a falusi paraszt bajainak elébe menne. Rövid persze az én eszem ehhez, de kóborlásaimból ismerem, hogy mennyi javítanivaló akadna falun. Hivatalosan úgy mondják ezt, szolgáltató ipar. De a falusiakat a fene se szolgálja! Az iparos, aki eddig szolgálta, meghalt, megszűnt, elment gyárba, elment úrnak vagy vezetőnek. Ha letörik egy kútgém járomszöge, imádkozásra meg dugesz pénzelésre fusiban megcsinálja a tsz kovácsa, de az tilos, mert lopja hozzá a szemet, a vasat, a munkaidőt. Ha leesik egy kapu a pántjáról, ha kitörik a fejsze a nyeléből, ha kitörik egy ablaküveg, ha megáll az óra, ha kiég a zománcúzhely oldala, ha a legyes tehén kinyomja az itatóvödör fenekét, ha elpusztul egy zár, ha eltörik egy köcsög, ha kilyukad a bicikligumi, ha kifordítja a szél az esernyőt, ha ledől egy kémény, ha csurog a tető, ha életlen az olló, a kés, ha lyukas a cipőtalp, ha kilóg a divány rugója, hová menjen bajával a paraszt? Be a városba? Húsz évvel ezelőtt csak orvosért ment be a városba, mikor valaki halálán volt. Most az orvos ott van már helyben, hanem más orvos is kellene. Reparátor. Mondom a komának, tudja, mennyit szidják ilyesmiért a rendszert? Egy kovács, bográn, asztalos, szíjgyártó nincs a faluban! Mondom a komának, mi lenne, ha afféle vándorcirkuszi kocsikat összecsatolnánk, mindegyikbe fölállítanánk egy-egy műhelyt olyan emberekkel, akik két-három szakmát is magukénak tudnának. Vándorolnánk faluról falura. A kezünket megaranyoznák érte, ha rendbe teszegetnének a ház tájékát. Csak négy-öt alapszakmát kellene ráültetni a bódékra. Az állam jól járna, a falu jól járna, de azok is, akik abban dolgoznak. Szerintem csak egy kis jóindulat kellene hozzá, és egy csomó ember megbékülne a világgal.

— Tudja, milyen méreg az, mikor vesz a paraszt egy új cinvödört tehenet itatni. Nyáron, a sok légtől csapkod a tehén a lábával, belelép a vödörbe. Kimegy a feneké. Az nem vödör többet. Mit csinálhat a paraszt? Fogvicsoritva káromkodik, el kell dobni, vennie másikat. Mert nincs ember a faluban, aki megfenekelné. De ha tudná, hogy jövünk, mert előre bejelenthetnének, hát félretenné. Majd itt lesznek a jövő héten azok az akasztófára való cigányok, és megjavítják. Mit szól hozzá?

— Okosan beszél. Nálunk is elkelne ilyen vándortársulat, abban bizonyos vagyok.

— No, lássa, ezért rántottam fel a sátorfát. Megyek haza, előkerítem én azt a pártemberemet, de addig le nem szállok a küszöbjéről, amíg nem állnak elő a műhelyek. Nem akarnék én abban, csak esernyőt javítani, meg köszörülni. De addig megtanulok írni, olvasni. Hát nincs igazam? Abban tudnék ügyeskedni. Kapálni más is tud, jobban, mint én.

VÍZVIRÁGZÁS

Meleg június végi, július eleji napokon, alkonyattájt, mint felhőtlen égből lezúduló hózápor önti el időnként a víz színét a tiszavirág

A jelenséget kétezer évvel ezelőtt írta le Arisztotelész; hogy tűnt fel kísérteties alakjuk a Hypanisz folyó hajjai felett, s hogy hanyatlott vissza halandó testük rövid szerelmi tobzódás után a vízbe.

Még a Tisza mellett is sok ember él, aki a vízvirágzásról pusztán a nagyon ismert, emelyítő melódiájú mődalból szerez tudomást.

*Temető a Tisza, mikor kivirágzik,
millió kis lepke színe fölött játszik,
egy sem él odáig, míg olvasok százig,
temető a Tisza, mikor kivirágzik.*

A dal szövegéből, ez igaz, a tiszavirágról a leglényegesebb dolog kiderül. Milliósnyi rövid életű lepke, amit tiszavirágnak ismer nemcsak az Alföld népe, de a szakirodalom is.

Akinek szerencséje volt gyönyörködni az évenként két-három napon át, abból is egy-két óráig tartó tiszavirágzásban, azt két dolog ragadta meg. A kárikulái melegben lezajló hóhullásszerű cikázás az egyik. De torokföggbb a látvány másikk oldala, a rövid életűség. A tiszavirág emberi szemmel láthatóan csak percekig él, a szerelmi nász beteljesülése után elpusztul.

Az ember hajlamos arra, hogy tárgyak, más élőlények sorsát belelássa a sajátjába. A tiszavirág párzás utáni azonnali elpusztulása megdöbbeníti az embert. Milyen szép, milyen tragikus, milyen szomorú!

Akármilyen hihetetlennek tűnik, a tiszavirág előbb létezett, mint maga a Tisza. Amikor ez a rovar már szinte mai mivoltában az egykori Európa borostyánerdeiben, s a közöttük terjedő ósvizek tükrei fölött játszott, a Tiszának még a körvonalai sem alakultak ki. Törzsfája régibb minden emlős állaténál, így természetesen az emberénél is. És az őstengereket körülvevő gyertyaegyenes zsurlófák között levő halálos csöndet nem bolygatta légyzúgás, tücsökszó, madárzengés. Ennek a világnak egyik hírmondója a mi tiszavirágunk. Azt tartják róla, hogy a magyar föld szülötte. De szakemberek tudják, hogy éppen ősi mivoltánál fogva eljutott a trópusokra, a Volgába, a Visztulába, a Dunába s a hallgatagon munkálkodó Maas vizébe.

Azonban ott, ahol a Tisza kettészeli az alföldi tájat, ahol a folyó árját magas löszpartok dajkálják, igazi hazát talált a tiszavirág. Legbujábbban itt kel ki magja, itt kel megváltozott rövid életű lepkeéletre, itt van hervadása.

A nászkor megtermékenyült peték vízbe szóródva a fenékre süllyednek, négy-hat hét alatt kikelnek a lárvák. Két-három évig a mederfenéken vagy kedvenc életterükben, a vízjárásos löszfalakba fúrják bölcsoöket. Némely helyen a Tisza meredek partja lyukacsos, mint valami óriási méhsejt, a sok megépített, de elhagyott kérészbölcsoötől. Ahogy a víz apad, vele költözik a lárva, éltető elemeitől, a víztől el nem szakadhat. A kiapadt löszfal lyukai, amikor már ember láthatja, néptelenek, felhagyott, gazdátlan tanyák csupán.

A lárvaelet utolsó periódusában, azon a bizonyos nászi napon, amikor ez a rövid életű kérész érettségének, létének lényegéhez ér, fenntartani a fajt, a tudósok megfigyelései szerint sok összetevőnek kell együttműködni. Víz, levegő, hőmérséklet, páratartalom, légnyomás, holdfényváltozással együttjáró légköri elektromosság stb.

Hosszú, lárvabeli állapotukat a szakemberek érdekesen magyarázzák. A tiszavirág tulajdonképpen őskorában fejlett ragadozó rovarként élt, azonban az erősebb fajok víz alá kényszerítették a gyöngéket. Itt a rosszabb életviszonyok (levegő-, napfényhiány, gyöngébb táplálkozási lehetőség) hét-három esztendőre nyújtották meg fejlődésüket. Ezalatt legalább hússzor megvedlenek, levetik kinőtt alcájukat.

Az utolsó vedlés már a víz felszínén történik. A hamvaskék szivárványos szárnyak e buroktól szabadulva kismulnak, repülésre készek. Ilyenkor előttünk rezeg a lagzira készülő karcú hím tiszavirág. Citromsárgán, a hátán fekete csíkkal. Repülőpróbát véve siklik, finom farksortéivel megkaristolja a víz színét.

Amikor a nap búcsúzni kezd, és sugarai hegyes szögben verik már a vizet, a partról a hímek lassan a folyó közepe felé seregelenek. Röptük felélénkül, izgatottan várják az egyre késlekedő menyasszonyokat. Ekkor jelennek meg szinte parancsszóra az aprószemű, szőke nőstények, egyszerű öltözékükben, s elkezdődik a tánc. Milliós tömegű gomolygában kavarognak kilométerek hosszában, hogy – szinte mint téli hóhullásban – közöttük csónakázva csak méterekre láthat el az ember. Partról az egyéb zajok miatt nem, de a vízről hallik szárnyaik finom, izgatott suhogása. A hímek a víz folyása ellen sietve keresik párjukat, a nőstények kicsit magasabbra emelkedve várják a beteljesülést. Virágzik a Tisza.

A múlt századi természetbúvár, *Gorové* László leírásából idekíváncozik egy színlőt:

„A' mely halász tsak mozoghat, vagy hálóját bírhatja, mind a' Tiszán dolgozik ilyenkor. Mert a' Kérészeknek megjelenését megérezvén elhadják üregeiket a halak, és a döglött Kérészeknek megevésére feljönnek a víznek felső színeére. A baksa, a potyka vagy poszár félőnyire fel ugrik a repkedő lipe után, és olly mohón nyeli, mint a vi'sla kutya a messziről neki vetett húsfalatot.”

A nőstények felfelé törekszenek a levegőben, a hímek utánuk. Párosodó végtagjaikkal alulról ölelik át a választottat, hosszú első lábaikkal a nőstények fejét szorítják magukhoz. Egymást átölelve játékosan libegnek tova néhány métert, majd a vízre hullnak, a hím alétan adja át magát az enyészetnek. A nőstény továbbcsiet, megtermékenyített petéit beleszórja a folyóba, aztán már neki sincs sok perce. A felszín teli lesz örvénylő virágszirmokra emlékeztető pillelhullákkal. Az iménti nászág már ravatalul szolgál. A mélyben újrakezdődik az élet. A fenékre süllyedő peték őrzik a jövőt.

Virágzott a Tisza.

(Folytatjuk).